

**לא חוזרים אחורה:
הצעה לרפורמה ביחסי הממשלה והציבור החרדי**

מיכל מנהיימר | יו"ר תנועת חרדים לשלטון המקומי
בשיתוף ד"ר אריה קרמפף | מרצה בכיר לכלכלה פוליטית, המכללה האקדמית של תל אביב יפו

רקע

מגפת הקורונה מתגלה יותר ויותר כאירוע שאינו רק לאומי, אלא גם מקומי ואזורי: זהו סיפור על יישובים וקהילות. קהילות שונות מגיבות למגפה בדרכים שונות, ולכן הניסיון לכפות מדיניות אחידה על כל הערים והאזורים, ללא התחשבות במאפיינים המקומיים, התברר כלא אפקטיבי. לכן יש לשאול כיצד להתאים את המדיניות הלאומית לאופי של הקבוצות השונות שמהן מורכבת החברה הישראלית. כפועל יוצא, יש לבחון מחדש את חלוקת התפקידים והסמכויות בין השלטון המרכזי והמקומי.

עם התפרצות המגפה הרשויות המקומיות, בהיותן הזרוע הביצועית של הממשלה, נדרשו ליישם את ההנחיות בשטח, בלא להיות שותפות לקבלת ההחלטות. רק בשלב מאוחר הרשויות המקומיות קיבלו מקום מסביב לשולחן, באמצעות נציגים חיים ביבס, יו"ר מרכז השלטון המקומי. לדעתנו מעורבות זו הייתה מעטה מדי ומאוחרת מדי.

הרשויות המקומיות הן הזרוע האפקטיבית ביותר לרתימת הציבור כדי להישמע להוראות. הקשר בין הרשויות לאזרחים ישיר יותר, הן מכירות את אורח החיים של התושבים שלהן ויכולות להתאים את ההנחיות ואת הסברתן לאופי הישוב. יתרה מזאת, בקהילות מסוימות (חלקים בחברה החרדית, למשל) קיימת חשדנות כלפי השלטון המרכזי. הרשות המקומית ונציגי המועצה הם הגוף המתאים ביותר לרכוש את אמון התושבים ולגייס אותם לפעולה. הסברה מתוך עמדה של שיתוף עשויה להיות אפקטיבית יותר מאשר אכיפה על-ידי משטרה וחשש מקנסות אשר מחלישים את דפוסי האזרחות הפעילה. לרשויות צריך להיות תפקיד מרכזי בהיערכות ויישום אסטרטגיית התמודדות בעת משבר.

לרשויות המקומיות תפקיד מרכזי בחזרה לשגרה, הבראת המשק והיערכות למשבר הבא. רשויות חלשות ועניות נפגעו בצורה קשה במיוחד במהלך המשבר, ומצבן עתיד להידרדר בעתיד הקרוב במסגרת ההאטה הכוללת במשק.

הפערים הכלכליים בין הרשויות המקומיות אדירים, ורשויות רבות נמצאות במשבר תקציבי מתמשך. יש צורך בחיזוק תקציבי של הרשויות המקומיות, כך שיוכלו להמשיך את מלאכת השיקום והיציאה מהמשבר. הרשויות יכולות גם להיות נדבך מרכזי בתהליך ההבראה של המשק: ביכולתן להעסיק כוח אדם זמני למשימות נדרשות כמו תגבור מערכת החינוך, הבטחת ניקיון במרחבים הציבוריים, חלוקת מזון ועוד. זוהי הזדמנות להעסיק את מי שנפלט ממעגל העבודה, ולשם כך יש להעניק לרשויות תקציבים שיאפשרו להן להעסיק עובדים זמניים ולא להסתמך על מתנדבים בלבד. יש להקצות לרשויות תקציבים להתמודדות עם מצבי חירום ולאפשר להן מרחב בקבלת ההחלטות על פי התווית מדיניות כללית של הממשלה. האופי המקומי והקהילתי של המגפה היה צריך להוביל לשימוש נרחב ואפקטיבי יותר ברשויות המקומיות, בגלל שהרשות המקומית נמצאת בקשר ישיר ושוטף עם התושבים ומייצגת את הצרכים והרצונות שלהם. יתרה מכך, לעובדי הרשות המקומית יש ניסיון עשיר, שנצבר לאורך שנים, בטיפול באוכלוסיות הספציפיות שתחת אחריותם.

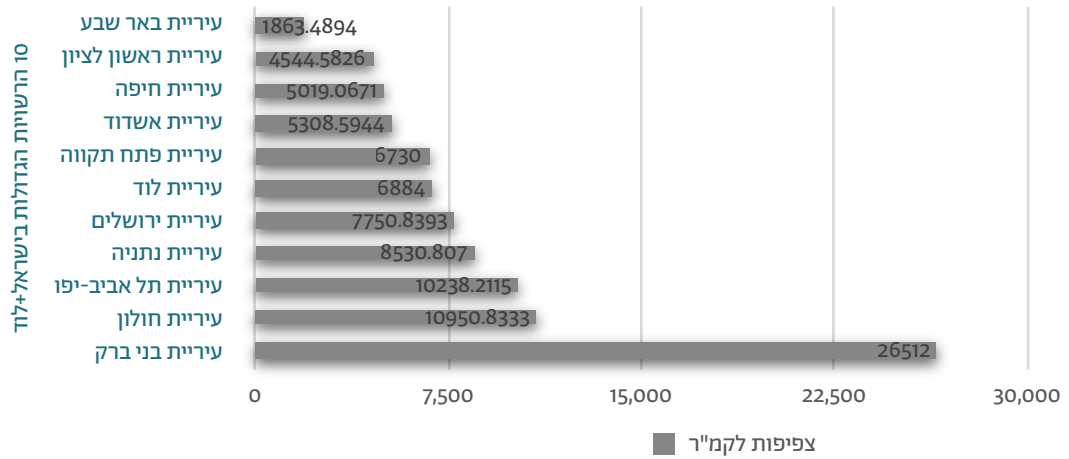
מטרתו של נייר זה היא להציג את ההבדלים בין האופי הקהילתי של המגזר החרדי והחילוני, ומדוע לדעתנו הוא דורש גישה דיפרנציאלית לטיפול במשבר, וכפועל יוצא העברת יותר סמכויות לרשויות המקומיות. במקביל, נצביע גם על תחומים בהם דווקא בגלל האופי הקהילתי הייחודי של המגזר החרדי, לדעתנו על המדינה לקבוע סטנדרטים אחידים.

החברה החרדית והמשבר

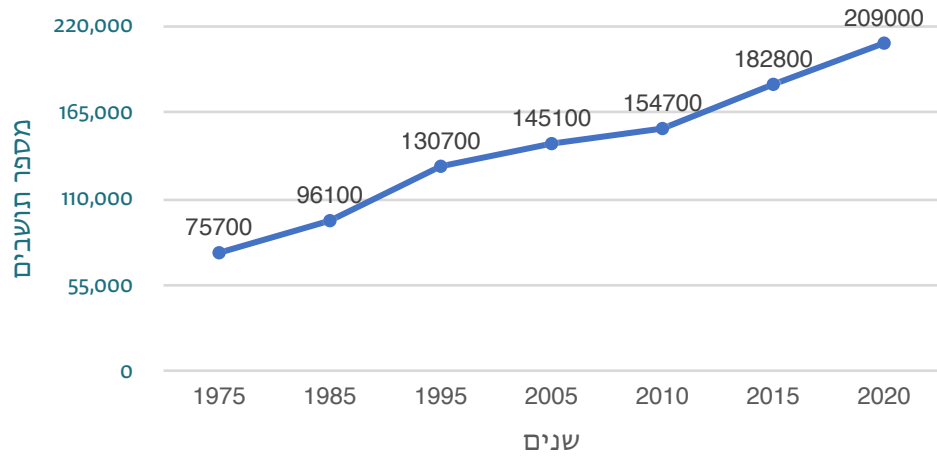
ההתמודדות עם הקורונה תימשך לאורך זמן. הגישה הנוכחית של הממשלה מבקשת להחיל הגיון ממשלי אחד ואחיד על כל האזורים בארץ, על כל הקבוצות החברתיות, ללא התייחסות להבדלים תרבותיים, אידיאולוגיים ורעיוניים. גישה מסוג זה יוצרת מתחים והתנגשויות, לעיתים אלימות, בין הרשויות ובין האוכלוסייה, וכן מתחים בין קבוצות חברתיות שונות. היינו עדים למתחים מסוג זה ביחס של רבים בחברה הישראלית והמערכת הפוליטית בעיקר כלפי המגזרים החרדי והערבי. אנחנו טוענים כי יש לבחון את מה שאנחנו מכנים "תפיסת הקורונה" במגזרים החברתיים והקבוצות החברתיות השונות. אנחנו סבורים כי תפיסת הקורונה היא תלוית מעמד סוציו-אקונומי וכן תלוית מאפיינים קהילתיים ואולי אף דתיים. תפיסות שונות אלו משפיעות על שיתוף הפעולה של הקבוצות החברתיות עם הוראות הרשויות, ועל ההפנמה של נורמות ההתנהגות הנגזרות מן הידע הרפואי. לכן, אנו סבורים כי במסגרת של כל גישה ממשלית להתמודדות עם הקורונה לאורך זמן, יש לקחת בחשבון את ההבדלים בין תפיסות הקורונה בקרב הקבוצות השונות בחברה הישראלית. מגישה ממשלית זו נגזר כי יש לאזן בין הסמכויות של המדינה המבוססות על החוק והסמכויות של ההנהגה המקומית הנגזרות מהלגיטימציה שלה ומהיכרותה הקרובה את האוכלוסייה ומאפייניה. יתרונה של גישה זו בכך שהיא מאפשרת לנצל את הידע הקיים ברמה המוניציפלית שאינו תמיד מחלחל לרמה הלאומית. וכן, בכך שהיא מאפשרת לגשר בין הפגיעה בזכויות אדם הנובעות מהמלצות אנשי המקצוע הרפואיים ובין תפיסות הקורונה השונות בקרב המגזרים בחברה הישראלית. אומנם, גישה זו עלולה להיתפס ככזו החותרת תחת הידע הרפואי וסמכויות החוק, ובסופו של דבר ככזו המסכנת חיי אדם. אולם, עד כה ראינו כי הניסיון לכפות כללים אחידים נכשל בפועל, ואינו משיג את התוצאה המבוקשת. גישתנו, שמאפשרת גמישות גדולה יותר ברמה המקומית, צפויה לשפר את יכולתה של החברה הישראלית להתמודד עם המגפה במינימום חיכוך בין האוכלוסייה והממשל. הציבור החרדי נתפס לא מוכן להתמודד עם המשבר. האוכלוסייה החרדית, ההולכת וגדלה, חיה בצפיפות גדולה ביחס לאוכלוסייה החילונית, ומתנהלת כקהילה כמעט אוטונומית (ראו תרשימים 1 ו-2). מסתמנים סדקים באמון הציבור החרדי בנציגיו הפוליטיים ובעסקנות החרדית. נוצר חיכוך בין ההנהגה הפוליטית לבין הציבור הבוחר המורכב מפלגים שונים של המגזר. אלו נוקטים בפרקטיקות שונות בהתמודדות עם הוראות הריחוק והסגר.

¹ נספח 1 – על פי נתוני למ"ס

תרשים 1: דירוג על-פי צפיפות לקמ"ר

תרשים 2: בני ברק - קצב גידול על פני עשורים

המבנה הקהילתי-פוליטי של המגזר החרדי

בראש המגזר החרדי נמצאת ההנהגה הרוחנית – הרבנים אשר בידם סמכות ההכרעה. תחתיהם נמצא הדרג הבכיר, המורכב מפוליטיקאים ועסקנים ברמה הארצית המוציאים לפועל את הנחיות הרבנים ומתפקדים כמובילי דעת קהל וכאחראים ישירים על חיי הקהילה. בנוסף, הם אלה שבוחרים אילו סוגיות יונחו בפני הרבנים ובסמכותם גם לפרש את דבריהם. תחתיהם פועלים העסקנים הקהילתיים הדואגים לצרכי הקהילה ברמה היומיומית: בתי כנסת, חלוקת מזון, מכירות מוזלות וכדומה. ככלל, מדובר בהנהגה בעלת מבנה היררכי נוקשה, המשקיעה מאמצים גדולים בביצור ובשימור כוחה ופועלת בשיטת "חבר מביא חבר".

מעבר למצב הפוליטי ייחודי זה, בקרב הציבור החרדי גם התקבעה ההנחה שרשויות המדינה שואפות לשנות את אורח החיים של החברה החרדית. לפיכך, ההנהגה משתפת פעולה עם המדינה רק על בסיס נקודתי וזנהרת ממתן לגיטימציה גורפת למערכת הדמוקרטית. החשש של ההנהגה החרדית הוא כי הערכים העומדים ביסוד הדמוקרטיה הישראלית חותרים תחת ההלכה כמקור הסמכות הלגיטימי היחיד לניהול החיים הציבוריים.

מערכת יחסים זו בין רשויות המדינה והמגזר החרדי מובילה לבעיה כפולה. מצד אחד, השלטון המרכזי מעודד "שקט תעשייתי" – כלומר, משתדל להתערב כמה שפחות בשגרת הקיום של החברה החרדית. מצד שני, ההנהגה החרדית משמרת את המצב הקיים – ואת כוחה – באמצעות הגבהת חומות ההיבדלות בין החרדים לשאר החברה הישראלית. המטרה העומדת לנגד עיניה היא ניתוק הקהילות החרדיות מכל השפעה חיצונית. מתח זה, אשר מתקיים כבר שנים, התחדד כתוצאה ממשבר הקורונה ופוגע ביכולתה של החברה הישראלית להתמודד עם המגיפה.

השפעת המבנה הקהילתי-פוליטי על אחוז המאומתים הגבוה בחברה החרדית

רוב הציבור החרדי שומר את ההנחיות הבסיסיות – שמירת מרחק, מסיכה, תפילה בקפסולות, לימוד ב"חברותא" כשמסך שקוף מבודד בין הלומדים, תוך זהירות מהדבקת המבוגרים. ישנם בודדים שיוצאים מביתם גם כאשר הם חולים ומסכנים את סביבתם, כפי שקורה במקומות נוספים, ואלו מוקעים על ידי המיינסטרים החרדי.

בהינתן האמצעים בהם נוקט המגזר החרדי לצמצום ההדבקה, כיצד אנשי המגזר החרדי מסבירים את שיעור התחלואה הגבוה במגזר? כדי לענות על שאלה זו, יש להבין את ההקשר הרחב.

כחלק מההסכם שנרקם בין ראשי הציבור החרדי ובין "פרויקטור הקורונה", ועל מנת לאפשר חזרה של הבחורים לשיבות בספטמבר הוצב תנאי כי הכניסה לשיבה תהיה מדורגת במתווה של בידוד 14 יום טרום הכניסה, וכי החיים בשיבה יתנהלו בתנאי פנימייה ללא יציאה החוצה כלל. אין ביקורים, אין העברת מזון, אין יציאה אפילו לא לחתונה של אח או אחות. אלו שמגלים תסמינים נשלחים מיד לבידוד בקומה נפרדת. לאחר חודש וחצי, כשיוצאים לחופשת החגים כולם מחויבים בבדיקה לפני השחרור הביתה לחגים. אוכלוסייה עצומה של נבדקים מגילאי 14 עד 22 נבדקה על ידי מד"א.

אם כן, שיעור הנבדקים בחברה החרדית גבוה יותר משיעור הנבדקים בחברה הישראלית. באחת הישיבות מתוך 100 בחורים שנבדקו, 97 אובחנו כחיוביים לקורונה. מביניהם, רק 8 גילו תסמינים ואלו הוכנסו לבידוד. בדיקה מקבילה קולקטיבית לא נעשתה באף גוף פנימייתי אחר, לא בצבא, לא בפנימיות, בשום מקום פרט לשיבות.

יתר על כן, כתוצאה מאופיו של המגזר החרדי, התמריץ להיבדק היה גדול גם בקרב המשפחות (האוכלוסייה שלא מתגוררת בשיבות – ילדים, נשים ומבוגרים). בחברה החרדית אין אפשרות מעשית לריחוק חברתי ביתי. הצפיפות אינה מאפשרת תנאי בידוד, ולכן, כאשר אחד מבני הבית מתגלה כחולה, כנראה שהדביק את כל המשפחה (שהיא בת 8 נפשות בממוצע). קופות החולים הצהירו כי משפחות בהן התגלו בין שליש לחצי ממספר הנפשות מאומתים ייצאו למלונות. הבטחה זו יצרה תמריץ חזק להיבדק. המשפחות הבינו שרק כך יוכלו להתמודד עם הבידוד. מנגנון זה מספק הסבר נוסף לאחוז הנבדקים הגבוה בחברה החרדית וכן לאחוז הגבוה של המאומתים.

יש לזכור כי למרות אחוזי ההדבקה הגבוהים, אחוז החולים הקשים והמתים בציבור החרדי הוא נמוך מאוד ביחס לחולים.

התעלמות ממגוון הקולות בתוך הקהילה

החברה החרדית אינה מקשה אחת. בנוסף לחלוקה המוכרת של החברה החרדית לשלוש תתי קהילות – הליטאית, החסידית והספרדית—קיים זרם נוסף, שהתגבש מאוחר יחסית, אשר מורכב מחרדים-ליברליים. זוהי קבוצה הכוללת חרדים מכל הזרמים המרכזיים. המאפיין המובהק של זרם זה הוא היותם חרדים עובדים אשר אימצו מרכיבים מהזהות החילונית הישראלית. שיעורו של פלח זה הוא כ-20 אחוז מהמגזר החרדי.

לטענתנו השפעתו, צרכיו ותרומתו של תת-מגזר זה עדיין לא הוכרו על-ידי ההנהגה החרדית הרשמית או על-ידי מדינת ישראל. זאת מטעמי נוחות ושקט פוליטי. אוכלוסייה זו אינה מקבלת מענה הולם לצריכה, בתי ספר ממלכתיים-חרדים לא הוקמו כנדרש ולימודי ליבה נדחו על הסף. יתר על כן, יוזמות לשנות את המצב נחסמו גם על-ידי ההנהגה החרדית וגם על-ידי רשויות המדינה.

את התוצאה אנו רואים כיום בהתמודדות עם הקורונה. אנו סבורים כי על רשויות המדינה לפעול ולחזק את הזרם החרדי-הליברלי, אשר יהווה גשר בין הרשויות והמגזר החרדי.

התאמה מגזרית של הוראות הקורונה לחברות השונות

כפועל יוצא מאופי היחסים בין המדינה והנהגת המגזר החרדי, נוצרת התעלמות מארגונים מקומיים בחברה החרדית. התקשורת בין השלטון ובין המגזר החרדי אינה מותאמת קהילתית אלא נעשית מעל ראשם של האזרחים החרדים. המדינה משתפת פעולה עם הפרדיגמות החרדיות הקיימות ומתקשרת מול אותם גורמים שבסופו של דבר אינם מקבלים את סמכותה. שיטה זו של פנייה לאותם גורמי אליטה כבר הוכיחה עצמה כלא יעילה. אך הממשלה עדיין משמרת את אותם דפוסי תקשורת שמייצרים עבורה את מקסימום הביטחון הפוליטי.

על המדינה למצוא דרך לפנות אל האוכלוסייה החרדית, באופן ישיר ולא דרך תיווך ההנהגה החרדית. פניה כזו הייתה יכולה להיעשות דרך התארגנויות מקומיות — רבני שכונות, ארגוני נשים וארגוני המגזר השלישי. פנייה כזו נדרשת משום שבתוך החברה החרדית קיים משבר אמון בין האוכלוסייה החרדית וההנהגה שלה.

שימור דפוס השיח הנוכחי המתנהל בין השלטון לבין האליטה המייצגת של המגזר הביאה להתרופפות המחויבות האישית של החרדים לשמירה על ההנחיות. יתר על כן, דפוס פעולה זה הביא לכך שרשויות חלשות ועניות נפגעו בצורה קשה במיוחד במהלך המשבר, ומצבן עתיד להידרדר בעתיד הקרוב במסגרת ההאטה הכוללת במשק. זאת משום שתהליך הקצאת המשאבים בתוך המגזר החרדי ועל-ידי ההנהגה החרדית אינו מתבצע באופן התואם את הצרכים השונים.

ההיגיון החרדי הפנימי

הטינה ההולכת וגוברת בין החברה החילונית למגזר החרדי נובעת, בין השאר, מחוסר הכרות והבנה של ההיגיון הפנימי העומד ביסוד אופן ההתמודדות החרדית עם המשבר. מבחוץ נראה כי החרדים "פורעי חוק", ו"מתאבדים". אולם, התבוננות פנימית באופן ההתמודדות החרדית, מגלה את ההיגיון הפנימי שלו. בפועל, גם בקרב החברה הישראלית החילונית יש מחלוקות עמוקות לגבי דרך ההתמודדות עם המשבר, אך התגובה להתנהלות החרדית היא קיצונית במיוחד.

עבור הקהילה החרדית, השימור של המסגרת התרבותית, הקהילתית והחברתית הוא ערך בפני עצמו. כפי שרבים בחברה החילונית טוענים, לסגר יש השלכות חברתיות ונפשיות, ואין להתעלם ממחירים אלו. בחברה החרדית לשיקולים אלה יש משקל גדול יותר.

אנחנו סבורים כי מחלוקות אלו הן לגיטימיות, ובכלל זה לגיטימית המחלוקת בין האתוס החילוני והחרדי. אולם, נראה כי במקרה החרדי, ההתנהלות שלו מושכת ביקורת קשה יותר וטינה, מסיבות היסטוריות: הבידוד של המגזר לאורך השנים.

נספח 1.

נתוני למ"ס – צפיפות לפי ערים – ישראל

גודל אוכלוסייה						מספר רשויות מקומיות	אשכול
POPULATION SIZE							
90,000+	40,000-89,999	20,000-39,999	10,000-19,999	5,000-9,999	עד 4,999 Up to	NUMBER OF LOCAL AUTHORITIES	CLUSTER
-	3	-	5	3	-	11	1
3	2	7	10	14	6	42	2
-	3	8	9	10	6	36	3
-	4	4	5	5	1	19	4
4	3	6	5	8	5	31	5
1	5	3	11	4	5	29	6
5	4	11	6	5	6	37	7
4	6	11	7	8	4	40	8
-	1	1	-	5	1	8	9
-	-	-	-	-	2	2	10
17	31	51	58	62	36	255	סך הכל TOTAL